

Lucian Blaga, Mircea Florian, Mircea Eliade, Dan Bădărău, Athanasie Joja, Constantin Noica, Ștefan Lupășcu. Acesta din urmă îl duce până la capăt. Întrebându-se: „*dacă Universul este contradictoriu?*“, Lupășcu se contrazice pe sine însuși, ca Heraclit (cel care, spunând că totul este într-o continuă mișcare, admite că există, totuși, un centru fix!), afirmând că în Univers se află ceva imuabil: afectivitatea.

Prin axiomatizarea principiului antagonismului, Lupășcu a dizolvat pur și simplu paradoxe. Ștefan Lupășcu se întreabă „*dacă Universul este contradictoriu?*“. Noi știm foarte bine că este. Dar dacă nu știm? ...

Aici gândirea marelui filosof se înfilnește cu a altui român, Petre Botezatu, care a conceput meta-antinomii⁷, dînd seama de universul discursului prin distingerea *nivelurilor de realitate*, adică a punctelor de vedere.⁸

Este, într-un fel, și concluzia lui Lupășcu, rezumată de Basarab Nicolescu: „*Să ne imaginăm o sferă tridimensională [...]. Să presupunem acum că un fizician tridimensional [...] va descompune culoarea verde a sferei în culorile sale complementare – albastru și galben [...]. Printre fizicienii bidimensionali se va produce un scandal intelectual, deoarece vor fi pe punctul de a descoperi un fenomen incompreensibil: sfera le apare în lumea lor ca o pată care este în același timp albastră și galbenă [...]. Și totuși, pentru un fizician tridimensional, fenomenul este extrem de simplu: sfera nu era nici galbenă, nici albastră – era, în mod banal, verde*”.⁹

IOAN VOICU

(doctorand, Facultatea de Filosofie,
Universitatea „A. I. Cuza” - Iași)

DESPRE HIPERPROPOZIȚII ȘI PARACONSISTENȚĂ

Definindu-se drept ființă rațională, orice om afirmă implicit că posedă un sistem de convingeri liber de contradicții. Cu alte cuvinte, acesta declară că faptele asupra cărora și-a format păreri ferme alcătuiesc lumi posibile (sau consistente). Or, nu sînt deloc puține situațiile de comunicare în care se insinuează contradicții flagrante și există slabe temeiuri pentru a conchide că Universul este necontradictoriu. Cum reușește în aceste condiții un agent cunoscător c să dezvolte de-o manieră necontradictorie mulțimea de propoziții A , pe care le-a asumat, deja, ca adevărate?

Fie p , o propoziție de care ia cunoștință agentul c și care conține un element din A sau din mulțimea tuturor consecințelor care decurg din A , notată $C_n(A)$. Principiul necontrazicerii și regula *ex contradictione sequitur quodlibet* ($\varphi, \neg\varphi \Rightarrow \psi$) îl îndreptățesc pe locutorul c să adopte o atitudine drastică: fie respinge p , fie elimină din mulțimea A propoziția (sau propozițiile) care împiedică asimilarea consistentă a propoziției p . Ambele variante, însă, prezintă inconveniente. Pe de o parte, neacceptarea lui p poate dovedi lipsă de receptivitate la informația nouă vehiculată în actul comunicării și o întrerupere a contactului cu dinamismul realității. Pe de altă parte, revizuirea automată a clasei A la o simplă confruntare cu p ar putea fi tratată ca semn al frivolității lui c .

Problema acomodării propoziției p cu mulțimea A pare să-și găsească rezolvări convenabile în logicele paraconsistente. Una dintre soluțiile propuse presupune acceptarea poziției conjuncte a propoziției p cu propria ei negație, sub rezerva respingerii regulii de derivare *ex contradictione*¹. Anularea acestei legi este menită să preîntîmpine extinderea consecințelor mulțimii $A \cup \{p\}$ la clasa tuturor propozițiilor. Însă, prețul pre-

¹ Corelarea logicii paraconsistente cu abandonarea regulii clasice *ex contradictione* este bine surprinsă în lucrarea lui Gilles Gaston Granger, *L'irrationnel* (Éditions Odile Jacob, Paris, 1998, pp. 140-2)

⁷ Petre Botezatu, *Semiotică și negație. Orientare critică în logica modernă*, Editura Junimea, Iași, 1973, p. 159

⁸ Petru Ioan, *Ștefan Lupășcu și cele trei logici ale sale*, Editura „Ștefan Lupășcu” (colecția „Radiografii”), Iași, 2000, p. 143

⁹ Basarab Nicolescu, *Préface*, în: Stéphane Lupășcu, *L'expérience microphysique et la pensée humaine*, P. U. F., Editions du Rocher, Paris, 1989, pp. 15-16

zervării nebanalității sistemului logic în cauză este exagerat. Pentru a putea tolera conjuncția unei propoziții cu propria ei negație – conjuncție care sfidează chiar și simțul comun –, ar urma să fie respinsă propoziția ipotetică neparadoxală și întru totul acceptabilă din punct de vedere intuitiv cum că acceptând contradicția sau falsul, se acceptă orice. Cu atât mai greu de acceptat apare normalizarea contradicției logice prin refuzarea concomitență a regulii *ex falso* și a principiului adjuncției² ($\varphi, \psi \Rightarrow \varphi \wedge \psi$), în măsura în care simpla juxtapunere a afirmațiilor este, îndeobște, înțeleasă ca modalitate de asumare a adevărului respectivelor propoziții.

Mult mai fertilă se dovedește a fi în problema propusă soluția operaționalizării conceptelor de hiperpropoziție (*hyperproposition*), reducerea (*subtraction*) și fuziune (*merge*)³, soluție concordantă cu pertinenta asumptie a logicianului Petru Ioan, cum că „la orice nivel, *paraconsistența teoretică este vegheată de o logică a gândirii consistente*”⁴. Obiectele analizei care urmează sînt *p* și propoziția din clasa *A*, să-i zicem *q*, cu care aceasta se află în raport de incompatibilitate. Ambele propoziții se asociază cu mulțimile de lumi posibile în care dobîndesc ca valoare alethică adevărul. Evident, aceste mulțimi, pe care le putem nota fără pericol de confuzie chiar cu literele propozițiilor corespunderătoare, nu au nici un element comun: $q \cap p = 0$. Definim în continuare relația de „repliere” (*fallback relation*) *R*, ce se instituie între o propoziție oarecare și propozițiile la care poate recurge propunătorul acesteia atunci cînd nu mai are suficiente argumente pentru a o susține. Mulțimea propozițiilor de repliere (*fallbacks*) formează hiperpropoziția corespunderătoare propoziției de bază. Fie q^* și p^* , hiperpropozițiile ce se concretizează în mulțimile $\{x: Rqx\}$, respectiv $\{x: Rpx\}$.

Utilizarea în context oblic a conceptului de repliere, pentru a construi echivalentul termenului „*fallback*”, sugerează faptul că hiperpropo-

² Cf. Henri Wolken, *Le statut de la contradiction: l'approche paraconsistante*, în: D. Mieuille (éd), *Introduction aux logiques non-classiques*, C. D. R. S., Université de Neuchâtel, 1997, p. 260. Termenii de „hiperpropoziție”, „reducere” și „fuziune” se vor replica ale termenilor din limba engleză *hyperproposition*, *subtraction*, respectiv *merge*.

³ Am valorificat, în acest sens, două articole ale lui André Fuhrmann: *Solid Belief* („Theoria”, 63, 1997, pp. 90 - 104) și, cu deosebire, *When Hyperproposition Meets* („Journal of Philosophical Logic”, 28, 1999, pp. 559-574).

⁴ Petru Ioan, *Ștefan Lupășcu și cele trei logici ale sale*, Editura „Ștefan Lupășcu” (colecția „Radiografii”), Iași, 2000, p. 137.

zițiile se prezintă ca mulțimi ordonate, locutorul *c* urmînd o anumită „cale de retragere” de la susținerea unei convingeri date. Cu alte cuvinte, propozițiile de repliere, avînd calitatea de candidat la obținerea statutului de convingere, suportă o comparație sub raportul posibilității de adevărire, unele fiind considerate de locutorul *c* mai verosimile decît altele.

Postularea acestei ordonări lineare a propozițiilor de repliere – se admite că din *Rxy* și *Rxz* urmează *Ryz* sau *Rzy*⁵ – permite avansarea aserțiunii că în hiperpropoziția q^* se regăsește cea mai puternică propoziție de repliere compatibilă cu *p*, $\min\{q^* \setminus \neg p\}$, unde $\{q^* \setminus \neg p\}$ („*q** *dincolo de* $\neg p$ ”) încorporează propozițiile de repliere ale căror mulțimi de lumi posibile aferente se încrucează cu mulțimea de lumi posibile în care se adevărește *p*: $\{q^* \setminus \neg p\} = \{x \in q^*: x \cap p \neq 0\}$.

Acest remarcabil candidat la statutul de convingere se obține prin reducerea conținutului propoziției *q*, mai precis prin scăderea din conținutul lui *q* a celei mai mici părți posibile, astfel încît să fie împiedicată derivarea lui $\neg p$: $q - \neg p = \min\{q^* \setminus \neg p\}$. În mod similar, prin aceeași operație de scădere, se poate construi cea mai puternică propoziție de repliere pentru *p*: $p - \neg q = \min\{p^* \setminus \neg q\}$. Bineînțeles, dacă $\{q^* \setminus \neg p\} = 0$ și $\{p^* \setminus \neg q\} = 0$, atunci $q - \neg p = q$ și $p - \neg q = p$.

O dată acceptate structurile „ $q - \neg p$ ” și „ $p - \neg q$ ”, diferite de „*q*”, respectiv de „*p*”, devine posibilă înglobarea lui *p* în *A*, sub rezerva înlocuirii conjuncției lui *p* cu *q* prin fuziunea propozițiilor „*p*” și „*q*”: $p \circ q = (p - \neg q) \cap (q - \neg p)$.

Așadar, revizuirea oricărei convingeri în raport cu una sau mai multe propoziții care o contrazic respectă legile fundamentale ale gândirii (îndeosebi principiul *necontrazicerii*), poate fi controlată din punct de vedere formal și oferă agentului cunoscător care o posedă confortul unei pierderi minime din informația deja admisă ca adevărată.

Ar putea fi plasat acest tratament al contradicției din lumea convingerilor în prelungirea gândirii lupasciene? Un răspuns afirmativ poate fi motivat cel puțin într-o privință. Postulînd drept conjuncții contradicționale de bază *cuanțele logice* „ e_A ”, „ $\neg e_p$ ”, „ $\neg e_A$ ”, „ e_p ” și „ e_r ”, „ $\neg e_r$ ” (în care indicii *A*, *P* și *T* desemnează actualizarea, potențializarea, res-

⁵ Teza „în mod necesar, dacă *Rxy* și *Rxz*, atunci *Ryz* sau *Rzy*” asigură diferența dintre relația de repliere și relația clasică de consecuție logică.

pectiv *starea nici actuală, nici potențială*), dialecticianul francez de origine română depășește contradicția de tip aristotelic, „deplină și riguroasă”, ai cărei termeni se inhibă reciproc, și face loc unei *contradicții relative*. Cu alte cuvinte, contradicției *ireductibile*, ce anulează sistemul de propoziții în care survine, prin extinderea acestuia la mulțimea tuturor propozițiilor (bine formate). Ștefan Lupășcu îi pune în corespondență acea contradicție „moale”, ce pare să asigure afit evoluția realității fizice, cât și dezvoltarea subsistemelor de convingeri. „Tensiunea contradicțională” lupasciană, de reperat cu precădere în starea *T*, nu reduce la zero termenii între care se instalează, câtă vreme aceștia „*nu ajung pînă la a se domina unul pe altul*”⁶. Astfel înțeleasă, aceasta devine „productivă” fără a conduce la banalizarea sistemului logic în care survine. Or, tocmai această tensiune contradicțională care nu anulează un termen în favoarea celuilalt și care nu generează o productivitate găunoasă pare a se regăsi în „starea” de fuziune a două convingeri contradictorii.

GHEORGHE - ILIE FĂRTE
(Facultatea de Filosofie,
Universitatea „Al. I. Cuza” - Iași)

CONCEPTUL ÎN CONTRADICȚIA SA DINAMICĂ

Conceptul este o formă de gândire abstractă în care se reflectă prioritățile și relațiile esențiale ale obiectelor și fenomenelor.

Particularitatea conceptului o constituie obținerea și fixarea unui anumit conținut informațional, apt de a fi reprodus identic de diferiți agenți cunoscători. Ca atare, conceptele (sau noțiunile): ☞ sînt *obiective* după conținut și *universale* după forma logică; ☞ sînt afit *rezultat*, cât și *mijloc* al activității de gândire; ☞ au caracter nu numai *practic*, dar și *teoretic*; în ele se relevă esența lucrurilor.

Fiind o formă a procesului abstract de operare, conceptul constituie o operație a gândirii prin care se desprind și se rețin unele dintre caracteristicile și relațiile esențiale ale obiectului cercetării, neglijîndu-se celelalte. Tabloul astfel obținut pierde, desigur, din bogăția de nuanțe, dar cîștigă în claritate, în așa-zisa convexitate a părții examinate.

Platon vedea în concept o permanență a esenței inteligibile, indispensabil în cunoaștere, drept pentru care esența o vedea în idei, a căror concepte sînt o expresie apropiată. În Evul Mediu, problema conceptelor (sau a universalilor) era pe larg dezbătută. Descartes vedea în concepte „*ceva apt de a sesiza ideea și necesar de a vedea în lumina lui Dumnezeu lucrurile*”. Pentru Henri Bergson, în schimb, conceptul, cu toate că este o necesitate vitală care suscită abstracțiile și un instrument de acțiune materială și colectivă asupra lumii, nu asigură o cunoaștere veritabilă și este înlocuit cu intuiția.

Fiind eliminat ca formă elementară a actului de gândire logică încă din secolul trecut (Christian Sigwart), conceptul rămîne, totuși, element logic al gândirii atunci cînd cercetăm structura gândirii.

A vorbi despre concept înseamnă, în primul rînd, a-i semnala caracterul de idee generală și abstractă. Dar ceea ce există în experiența reală nu este generalul, ci concretul. Ca urmare, problema pusă de concept este următoarea: cum se poate gândi la ceva în parte, ceva general, pe

⁶ Ștefan Lupășcu, *Principiul antagonismului și logica energiei. Prolegomene la o știință a contradicției* (traducere din franceză și postfață de Vasile Sponci), Editura „Ștefan Lupășcu” (colecția „Transpuneri”), Iași, 2000, pp. 13, 20, 34

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE INSTITUTULUI DE
STUDII EUROPENE „ȘTEFAN LUPAȘCU” - IAȘI

seria *Secvențe psiho - logice*

ISSN: 1454 - 4695

tom II, nr. 1 - 2, 2000

ȘTEFAN LUPAȘCU: UN GÎNDITOR PENTRU MILENIUL TREI

vol. 2

coordonator: Petru Ioan

IAȘI, 2001

Redactor șef: prof. dr. Ioan Străchinaru

conf. dr. Doina Balahur • prof. dr. Vitalie Belousov • prof. dr. Maximilian Boroș • dr. Nicolae Cosmovici • prof. dr. Mihai Golu • dr. Ana Gugiuman • prof. dr. Petru Ioan • dr. Oltea Joja • prof. dr. Alice Luca • prof. dr. Ion Moraru • prof. dr. Anca Munteanu • prof. dr. Constantin Romanescu
Secretar de redacție: prof. dr. Carmen Cozma

Actualul volum al „Secvențelor psiho-logice” cuprinde 43 dintre comunicările înscrise la trei secții ale Conferinței Internaționale „Lupașcu: 2000” (organizate la Iași, în zilele de 16 și 17 octombrie 2000, cu prilejul aniversării centenare a gânditorului de origine română), respectiv două dintre comunicările susținute la sesiunea similară din Chișinău, pe 14 octombrie 2000.

La procesarea textelor și-au dat concursul: Alina APUR, Mircea Bîzgă, ing. Andrei BOBU și ing. Constantin ISARIE, iar colajonarea a fost asigurată de: lector drd. Melentina TOMA, prep. drd. Florentina CĂLMĂȚUIANU, prep. drd. Angelica HOBJILA, prep. Roxana MUSCĂ, prep. Carmen NECHITA și prep. Tamara PORUCIUC.

Consultanți: prof. dr. Alexandru SURDU (membru al Academiei Române, președintele secției de Filosofie și Psihologie), prof. dr. Basarab NICOLESCU (director al Centrului Internațional de Cercetări și Studii Transdisciplinare - Paris), prof. dr. Vasile TAPOC (șeful catedrei de Filosofie în cadrul Universității de Stat din Republica Moldova, președintele Asociației „Ștefan Lupașcu” - Chișinău)

adresa redacției:

INSTITUTUL DE STUDII EUROPENE „ȘTEFAN LUPAȘCU” - IAȘI
Departamentul de ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
Bd. „Carol I”, nr. 3 - 5; 6600 - Iași (România)
telefon / fax: 40 . 32 . 21 67 57

© 2000 by Editura „Ștefan Lupașcu”

DOSOFTETI

Editură • tipografie

România - Iași, Str. Sf. Lazăr, nr. 27
tel./fax: +40-32-137060, +40-32-234194
E-mail: dosofteti@mail.dnaisa.ro

SUMAR

LOGICĂ ȘI METODOLOGIE

BASARAB NICOLESCU, Ștefan Lupașcu și terțul inclus	5
PETRU IOAN, Profilul și temeiul trilogicității în viziunea lui Ștefan Lupașcu	17
ALEXANDRU BOBOC, Tridimensionalitatea ca exigență logico-metodologică	29
ADRIAN JINARU, Pentru o noeto-logică a raționalității și iraționalității	41
VITALIE BELOUSOV, Terțul inclus și cunoașterea acestuia prin recursul nivelului realității și la gradul de consonanță	53
ELENA BONDOR, Logicul și afectivitatea în viziunea lui Ștefan Lupașcu	59
ALEXANDRU LEORDEAN, Relevanța logicii contradictoriiale pentru analiza discursului normativ	71
LUCIAN CULDA, Actualitatea logicii contradictoriului în științele umanului	77
DOINA TOFAN; IOAN TOFAN, Operatori în logice multivaluate	81
GEORGE CEAUȘU, Clase de funcții trivalente într-o logică dinamică a contradictoriului	85
IOAN VOICU, Paradoxul în perspectiva logicii dinamice a contradictoriului	97
GHEORGHE - ILIE FĂRTE, Despre hiperpropoziții și paraconsistență	103
VICTOR UNTILĂ, Conceptul în contradicția sa dinamică	107
FLORENTINA CĂLMĂȚUIANU, Problema valorilor logice în perspectiva gândirii lupașciene	113
CRĂIȚA IOANA FLORESCU, Forma logică între realitate și ideal	125
GEORGE VLASIE, Strategii logice în demonstrațiile matematice	131
GALINA URECHEANU, Logica dinamismului contradictoriu, ca structură a gândirii și realității	139
MARIUS CONSTANTIN, Încercări de operaționalizare în logica dinamică a contradictoriului	143
NICOLAE NEGRU, Refuzul dialecticii, în accepția lui Blaga și Lupașcu	149
MELENTINA TOMA, De la trialectică, la trietică	153
LIVIU DRUGUȘ, Tertium datur și arhetipul ireimic unitar în cercetarea transdisciplinară postmodernă	163
ETICĂ ȘI ANTROPOLOGIE	
IOAN GRIGORAȘ, Etica în orizontul panlogismului	175
CARMEN COZMA, „Trietica contradictoriului”, o nouă filosofie a umanului	187